

Μνήμων

Τόμ. 41 (2024)

Μνήμων

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΩΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, Η δικη του Καραϊσκάκη. Μια απόπειρα επαναπροσέγγισης ● ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΛΟΥΚΗΣ, Ο αντιαλιενοεμπιστοσύνη στο ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα ● ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΝΤΑΚΗΣ, Προς όφελος της Αυτοκρατορίας: η διαχείριση της μουσουλμανικής κοινότητας Δοδεκανήσων από τους Ιταλούς (1923-1939) ● ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΠΗΡΟΥΝΙΑ, Οφείλει της εργασιακής και κοινωνικής ζωής των εργαζομένων στην κλωστούφαντουργία «Μουταλάσκη» κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου ● ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΠΑΠΑΣΤΕΦΑΝΑΚΗ, Το ζήτημα της προστασίας της μητέρας και του παιδιού σε διεθνείς και περιφερειακές πρωτοβουλίες την περίοδο του Μεσοπολέμου. Ο λόγος των ελληνίδων σοσιαλιστριών ● ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ, Η αϊζολική οικογένεια: Διαχείριση προσωπικού και πατερνλιστικές πρακτικές στη βιομηχανία οικιακών ηλεκτρικών συσκευών Ιζόλα, 1951-1977

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΓΙΩΡΓΟΣ Α. ΒΑΛΧΟΣ, Κυνήγι στη νεότερη Ελλάδα, ένας ιστοριογραφικός άγνωστος ● ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΓΑΡΑΙΚΑ, Μια αναθεώρηση του «Ο Αναστάσιος Πολυζούδης και η Ελληνική Επανάσταση», *Μνήμων* 1 (1971), σ. 23-52

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΕΙΣ

Χρήστος Λούκος, Δημήτρης Δημητριάδης, Βασιλική Θεοδώρου, Έφη Αβδελά, Κώστας Τσιμπάκης, Λάμπρος Φιλτούρης, Γεώργιος Α. Ναθαναήλ, Μάνος Αυγερίδης, Μαργαρίτα Λιάγγα

41

ΑΘΗΝΑ 2024

Μενέλαος Χαραλαμπίδης, Οι δωσίλογοι. Ένοπλη, πολιτική και οικονομική συνεργασία στα χρόνια της Κατοχής

ΜΑΝΟΣ ΑΥΓΕΡΙΔΗΣ

doi: [10.12681/mnimon.41247](https://doi.org/10.12681/mnimon.41247)

Copyright © 2025, Μνήμων

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΑΥΓΕΡΙΔΗΣ Μ. (2025). Μενέλαος Χαραλαμπίδης, Οι δωσίλογοι. Ένοπλη, πολιτική και οικονομική συνεργασία στα χρόνια της Κατοχής. *Μνήμων*, 41, 221-226. <https://doi.org/10.12681/mnimon.41247>

Μενέλαος Χαραλαμπίδης, *Οι δωσίλογοι. Ένοπλη, πολιτική και οικονομική συνεργασία στα χρόνια της Κατοχής*, Αθήνα, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2023, 428 σ.

«Ο Γερμανόπληκτος καθηγητής [...], το μορμολύκειο που εδυνάστευσε την Ελληνική Παιδεία εδώ και τριάντα χρόνια, δέχτηκε προ μηνός να αναλάβει την προεδρία της επιτροπής των προδοτών που ετοιμάζει την οργάνωση της Ελληνικής νεολαίας πάνω στα χιτλεροφασιστοτζογλανογλικά καλούπια. Πνευματικός δούλος ο ίδιος, επεδόθη με ζήλο στην πνευματική υποδούλωση των παιδιών μας. Ξαφνικά όμως, προ δέκα ημερών, άλλαξε χαβά. Χλωμός και νευρικός, γυρνά στους διαδρόμους του Υπουργείου Παιδείας, διακηρύττοντας ότι οι στιγμές δεν είναι κατάλληλες για τον επιδιωκόμενο σκοπό. Τι να συνέβη άραγε; Απλούστατα, ο κ. καθηγητής έλαβε μερικές επιστολές που τον πληροφορούσαν ότι η οδός Σκουφά είναι σκοτεινή τα βράδυα. Ο κ. καθηγητής κάθεται στην οδό Σκουφά...».

Το παραπάνω απόσπασμα δεν προέρχεται από κάποια προκήρυξη της κομμουνιστικής ΟΠΛΑ, αλλά από το πρώτο φύλλο της παράνομης εφημερίδας *Ελληνικόν Αίμα*, που ξεκίνησε την έκδοσή της την 1η Ιουνίου 1942. Το *Ελληνικόν Αίμα* υπήρξε το σημαντικότερο έντυπο της φιλοβασιλικής αθηναϊκής αντίστασης, σε πλήρη ευθυγράμμιση με την πολιτική της Μεγάλης Βρετανίας. Η εφημερίδα, με εκδότες τους δημοσιογράφους Λάζαρο Πηνιάτογλου, Κωνσταντίνο Βοβολίνη και Γιάννη Μήλιο, καθώς και ο κύκλος γύρω από αυτήν (παλιοί και νέοι πολιτικοί του αστικού χώρου, επιχειρηματίες, διπλωμάτες κ.ά.) με κεντρικό πρόσωπο τον Σπυριδώνα Μαρκεζίνη, διαδραμάτισε ενεργό ρόλο, τόσο στα γεγονότα της Κατοχής, όσο και στις εξελίξεις που σημάδεψαν την ελληνική μεταπολεμική ιστορία. Το ίδιο φύλλο περιλαμβάνει πλήθος αντίστοιχων δημοσιευμάτων, απειλών και καταχωρίσεων με ονόματα, διευθύνσεις, τηλέφωνα και τίτλους όπως: «Ας γνωρίζουν όλοι ότι: οι οπωσδήποτε προδότες αναγράφονται σε μαύρο πίνακα», «Φάτσες προδοτών», «Περιποιηθήτε τους τηλεφωνικώς και με ανώνυμα γράμματα», «Έλληνες αξιωματικοί η θέση σας είναι στο Κάιρο ή στο στρατόπεδο συγκεντρώσεως. Οπουδήποτε αλλού προδίδετε», «Μην τους ξεχνάμε», «Θάρθη και γι' αυτούς η στιγμή». Τα σχετικά δημοσιεύματα θα συνεχιστούν, όχι στο σύνολο των εξήντα επτά παράνομων φύλλων που εξέδωσε η εφημερίδα, αλλά σίγουρα στο διάστημα εκείνο κατά το οποίο το αποτέλεσμα του πολέμου ήταν αβέβαιο και η επιλογή στρατοπέδου αποτελούσε ένα ανοιχτό, δυναμικό και κρίσιμο πεδίο διεκδίκησης. Όσο ο πόλεμος πλησίαζε προς το τέλος του και η πλάστιγγα έφερνε προς την πλευρά των συμμαχικών δυνάμεων, η εστίαση μετατοπιζόταν προς εθνικά και πολιτικά ζητήματα που αφορούσαν κυρίως τη διαχείριση της επόμενης μέρας. Στη διάρκεια των πρώτων μηνών της απελευθέρωσης, η άλλοτε σκληρή ρητορική του (νόμιμοι πλέον) εντύπου εναντίον των συνεργατών του Άξονα έμοιαζε μάλλον με μακρινό παρελθόν. Στην κατάθεσή του στη «δίκη των Κούσιλιγκς», στις αρχές του 1945, ο Πηνιάτογλου έδινε έμφαση στην ανακωχή του 1941, δηλώνοντας, ωστόσο, ότι,

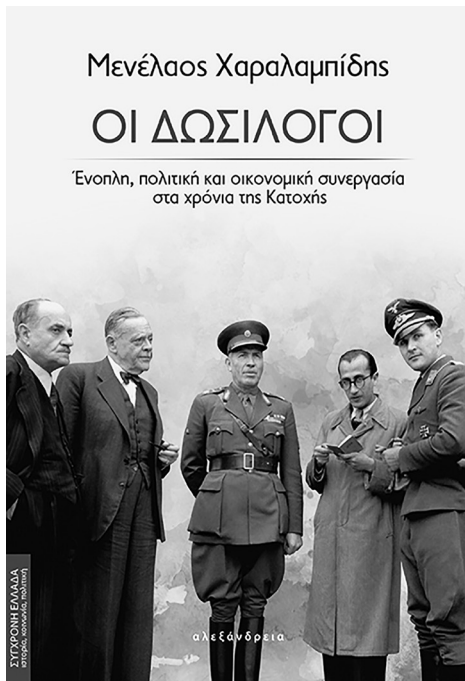
κατά τη γνώμη του, «οι δοσιλογικές κυβερνήσεις δεν επροτίθεντο να εξυπηρετήσουν τον εχθρό» αλλά ανέλαβαν την εξουσία για μικροπολιτικούς σκοπούς.

Η δεκαετία του 1940 είναι ίσως η πιο δημοφιλής περίοδος της ιστορικής έρευνας στην Ελλάδα, παραμένοντας, ογδόντα χρόνια μετά την απελευθέρωση του 1944, ένα συγκρουσιακό και πολιτικά φορτισμένο πεδίο. Συχνά, μάλιστα, προκύπτει το ερώτημα αν αποτελεί πλέον κορεσμένο πεδίο. Πράγματι, η τάση για προσεγγίσεις, οι οποίες, ανεξαρτήτως πολιτικής ή μη στράτευσης, έχουν εξαντλήσει τις δυνατότητές τους να συμβάλουν στη βαθύτερη κατανόηση της περιόδου, αναπαράγοντας ή επαναφέροντας απροβλημάτιστα παρωχημένα ερμηνευτικά σχήματα, συνεχίζει να είναι ισχυρή στον ακαδημαϊκό και ευρύτερα στον δημόσιο διάλογο. Ωστόσο, ακριβώς αυτό το γεγονός καθιστά ακόμα πιο αναγκαία από τη μια μεριά τη δημιουργική επαναπραγμάτευση της ιστορίας και την επιστροφή στις πηγές με νέα ερωτήματα, όπως κάνει ο Κωστής Καρπόζηλος στην πρόσφατη μελέτη του για την ιστορία του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος¹, και από την άλλη την ανάδειξη, οριοθέτηση και εις βάθος εξέταση υποφωτισμένων θεμάτων μέσω εν πολλοίς ανεξερευνητων και μάλλον αφιλόξενων αρχείων. Το δεύτερο αποτελεί ένα επίτευγμα του Μενέλαου Χαραλαμπίδη και του νέου βιβλίου του για τον δοσιλογισμό στην Αθήνα, τον Πειραιά και την ευρύτερη περιοχή της πρωτεύουσας.

Οι δοσιλόγοι αποτελούν μια σημαντική συμβολή στην ιστοριογραφία της ελληνικής δεκαετίας του 1940 αλλά και ευρύτερα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου στην Ευρώπη. Άλλωστε, η Κατοχή, η Αντίσταση και η συνεργασία με τον Άξονα συνιστούν μια κοινή εμπειρία στον ευρωπαϊκό χώρο, με δεδωμένες τις ιδιαιτερότητες, τον διακριτό χαρακτήρα και τις διαφορετικές εντάσεις των φαινομένων σε κάθε εθνική περίπτωση. Αντίστοιχα, κοινή σε μεγάλο βαθμό ήταν και η απώθηση ή υποβάθμιση της συνεργασίας, ανεξάρτητα από τη διαχείριση και τύχη των φορέων της μετά τον πόλεμο. Η μετάβαση από τη λήθη στη μνήμη και την αναγνώριση υπήρξε παντού μια μακρά, δύσκολη και συγκρουσιακή διαδικασία –μη γραμμική και σίγουρα μη αυτονόητη–, η οποία συνεχίζεται, εν μέρει, μέχρι και σήμερα. Ο Ανρί Ρουσό, στην εμβληματική μελέτη του *Το Σύνδρομο του Βισύ*, το 1987, για τον τρόπο με τον οποίο η μεταπολεμική Γαλλία διαχειρίστηκε το «ένοχο» παρελθόν της, περιέγραψε το φαινόμενο σχεδόν με ψυχαναλυτικούς όρους, ως το σύμπλεγμα των ετερογενών συμπτωμάτων και εκδηλώσεων που αποκαλύπτουν, ιδιαίτερα στην πολιτική, πολιτισμική και κοινωνική ζωή, την ύπαρξη των τραυμάτων που προκάλεσε η Κατοχή· ειδικά εκείνων που συνδέονται με τις εσωτερικές τραυματικές διχοτομήσεις, οι οποίες διατηρήθηκαν και σε ορισμένες περιπτώσεις εντάθηκαν μετά το πέρας των γεγονότων.²

1. Κωστής Καρπόζηλος, *Ελληνικός Κομμουνισμός. Μια διεθνική ιστορία (1912-1974)*, Αθήνα, Αντίποδες, 2024.

2. Henry Rousso, *Le Syndrome de Vichy*, Παρίσι, Le Seuil, 1987, σ. 18-19.

Το βιβλίο του Χαραλαμπίδη έρχεται να καταλάβει κεντρική θέση σε μια σειρά μελετών γύρω από τον κόσμο της κατοχικής συνεργασίας στην Ελλάδα, πολλές από τις οποίες αφορούν κυρίως τη μεταπολεμική διαδρομή του. Οι μελέτες αυτές – πρόσφατες, σχετικά, και περιορισμένες, ακόμα, αριθμητικά ως προς τη σημασία και τις διαστάσεις του φαινομένου – έσπασαν μια σιωπή δεκαετιών τόσο στην ιστοριογραφία όσο και στον δημόσιο διάλογο γύρω από το παρελθόν. Στην πραγματικότητα, το γεγονός που πυροδότησε (ή επιτάχυνε) τις πρώτες συστηματικές ιστορικές έρευνες ήταν η δημόσια διαμάχη των ιστορικών για τον Εμφύλιο, που ξεκίνησε στις αρχές της νέας χιλιετίας και κορυφώθηκε στα μέσα της πρώτης δεκαε-

τίας της. Το καλοκαίρι του 2004 στη Σαμοθράκη πραγματοποιήθηκε το πρώτο ιστορικό συνέδριο αφιερωμένο στον δωσιλογισμό, από το Δίκτυο για τη Μελέτη των Εμφυλίων Πολέμων, το οποίο εξέβαλε στην έκδοση ενός συλλογικού τόμου, δύο χρόνια αργότερα.³ Πέραν αυτού, την τελευταία εικοσαετία, οι μελέτες, μεταξύ άλλων, του Δημήτρη Κουσουρή, του Στράτου Δορδανά, του Τάσου Κωστόπουλου και πιο πρόσφατα του Πέτρου Φύτρου για την πρώτη κατοχική κυβέρνηση, έχουν αξιοποιήσει διαφορετικού τύπου πηγές και έχουν αναδείξει διακριτές χρονικές, τοπικές, πολιτικές και κοινωνικές πτυχές της συνεργασίας.⁴

Μία από τις βασικές στοχεύσεις της ιστορικής έρευνας είναι η ανανέωση της οπτικής μας για το παρελθόν, η κριτική στάση, η τεκμηριωμένη αμφισβήτηση

3. Ιάκωβος Μιχαηλίδης, Ηλίας Νικολακόπουλος, Χάγκεν Φλάισερ (επιμ.), «Εχθρός» εντός των τειχών. Όψεις του Δωσιλογισμού στην Ελλάδα της Κατοχής, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2006.

4. Δημήτρης Κουσουρής, *Δίκες των δωσίλογων 1944-1949. Δικαιοσύνη, συνέχεια του κράτους και εθνική μνήμη*, Αθήνα, Πόλις, 2014· Στράτος Δορδανάς, *Έλληνες εναντίον Ελλήνων. Ο κόσμος των Ταγμάτων Ασφαλείας στην κατοχική Θεσσαλονίκη 1941-1944*, Θεσσαλονίκη, Επίκεντρο, 2006· *Η γερμανική στολή στη ναφθαλίνη: επιβιώσεις του δωσιλογισμού στη Μακεδονία, 1945-1947*, Αθήνα, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 2011· Τάσος Κωστόπουλος, *Η αυτολογοκριμένη μνήμη. Τα Τάγματα Ασφαλείας και η μεταπολεμική εθνοπροσώπη*, Αθήνα, Φιλίστωρ, 2005· Πέτρος Φύτρος, *Ελληνική Πολιτεία 1941-42. Το κράτος υπό ξένη κατοχή*, Αθήνα, Εκτός Γραμμής, 2023.

και η υπέρβαση στερεοτυπικών αντιλήψεων, δηλαδή η αναθεώρηση, παρά την αρνητική φόρτιση που έχει λάβει ο συγκεκριμένος όρος. Υπό αυτήν την έννοια, τόσο οι μελέτες που αναφέρθηκαν, όσο και *Οι δωσίλογοι* αποτελούν κατεξοχήν αναθεωρητικά εγχειρήματα. Ο Χαραλαμπίδης συνομιλεί με την υπάρχουσα βιβλιογραφία, αναλύει και επανορίζει τεκμηριωμένα την ίδια την έννοια του δωσιλογισμού μέσα από την έρευνά του, δίνοντας έμφαση, όπως φανερώνει και ο τίτλος, στους συνεργάτες ως ενεργά υποκείμενα αυτής της ιστορίας και όχι (ή όχι αποκλειστικά) ως μαριονέτες των κατακτητών: ποιοι ήταν αυτοί που συνεργάστηκαν, για ποιους λόγους το έκαναν, ποια ήταν η δράση τους και σε ποια πεδία εκτυλίχθηκε; Την προσέγγισή του διατρέχουν εξ αρχής δύο κεντρικά εγχειρήματα: το ένα είναι ότι ο δωσιλογισμός στην Ελλάδα υπήρξε ένα σύνθετο, πολύμορφο και μαζικό –σίγουρα όχι μειοψηφικό– φαινόμενο, χωρίς αυτό, ωστόσο, να αποτυγχάνει να κάνει τις απαραίτητες διακρίσεις ως προς τα επίπεδα της εμπλοκής και, ως εκ τούτου, της ευθύνης. Το δεύτερο εγχείρημα, που συνδέεται αμφίδρομα με το πρώτο, υποστηρίζει ότι η συνεργασία με τις κατοχικές αρχές δεν υπήρξε, κατά κανόνα, αποτέλεσμα εξαναγκασμού αλλά συνειδητή επιλογή.

Το βιβλίο περιλαμβάνει τρεις ενότητες, οι οποίες εξετάζουν, αντίστοιχα, τρία βασικά πεδία της συνεργασίας, που συχνά διαπλέκονται και συγχρόνως αντανακλούν όχι μόνο μια θεματική αλλά και μια χρονολογική δομή, συμβάλλοντας σε μια συνολική περιοδολόγηση της Κατοχής. Το πρώτο πεδίο είναι η πολιτική και διοικητική συνεργασία, με εκκίνηση της κατοχικής κυβερνήσεως, τη συγκρότηση της Ελληνικής Πολιτείας και την εξέλιξή της, τελικά, παρά τις ρωγμές, σε έναν ελληνικό μηχανισμό προπαγάνδας, πολέμου και θανάτου, από την κυβέρνηση του Ιωάννη Ράλλη, μέσα από μια ετερόκλητη πολιτική συμμαχία που υπερέβαινε διαχωρισμούς του παρελθόντος. Σημείο καμπής σε αυτήν τη διαδικασία, μετά την ήττα των γερμανικών στρατευμάτων από τους Σοβιετικούς στο Στάλινγκραντ, συνιστά το εγχείρημα της πολιτικής επιστράτευσης και η πολυήμερη μαζική αντίδραση του αθηναϊκού λαού με την καθοδήγηση του ΕΑΜ, που είχε ως αποτέλεσμα τη ματαίωσή του. Επιπλέον, η επιδίωξη της δημιουργίας ενός μεγάλου αντικομμουνιστικού μετώπου στα Βαλκάνια με επίκεντρο την Ελλάδα. Η δεύτερη ενότητα αφορά ένα ακόμα πιο ανομοιογενές και εξίσου πολυδαίδαλο πεδίο, αυτό της οικονομικής συνεργασίας, των διαφορετικών μορφών και των σκληρών συνεπειών της. Ο κατασκευαστικός κλάδος (πολιτικοί μηχανικοί, εργολάβοι κ.ά.), καθώς επίσης έμποροι και προμηθευτές, βιομήχανοι και βιοτέχνες, υπήρξαν μεταξύ των μεγάλων κερδισμένων. Η εξαιρετικά βίαιη ανακατανομή του πλούτου που πραγματοποιείται, βρίσκει ίσως το πιο εντυπωσιακό παράδειγμα στην αγορά ακινήτων, δηλαδή στον τεράστιο αριθμό των ιδιοκτησιών που άλλαξαν χέρια στη διάρκεια της Κατοχής.

Η τελευταία και εκτενέστερη ενότητα ασχολείται με το σύμπαν της ένοπλης συνεργασίας στην Αθήνα και τον Πειραιά: καταρχάς, τους Έλληνες που εντάχθηκαν στις υπηρεσίες των γερμανικών κατοχικών αρχών –ίσως το πιο

συνειδητό ιδεολογικά τμήμα του κόσμου της συνεργασίας—, τα παλιά και νέα σώματα ασφαλείας, όπως η Ελληνική Βασιλική Χωροφυλακή και η Ειδική Ασφάλεια, το μηχανοκίνητο τμήμα της Αστυνομίας Πόλεων, δηλαδή οι διαβόητοι «Μπουραντάδες», τα Ευζωνικά Τάγματα Ασφαλείας και άλλες ανεπίσημες ένοπλες ομάδες. Ο συγγραφέας χαρτογραφεί τις διαφορετικές συσσωματώσεις, οι οποίες, σε διαπλοκή με τα άλλα δύο πεδία —και αντίρροπες πορείες—, συγκροτούν αυτό που ονομάζει («ελληνική κατοχή»). Ο όρος, εξαιρετικά πυκνός και εύστοχος νοηματικά, προέρχεται από την κεντρία εφημερίδα *Ελευθερία* του Πάνου Κόκκα, η οποία με αφορμή τη δίκη των στελεχών της Ειδικής Ασφάλειας, τον Οκτώβριο του 1945, έγραφε: «Χθες ήτο μια μέρα ντροπής για όλους τους Έλληνες. [...] Ξαναζήσαμε τις χειρότερες ώρες της κατοχής. Όχι της γερμανικής [...] Μιλάμε για την ελληνική κατοχή».⁵ Με το παραπάνω απόσπασμα ξεκινά το βιβλίο, το οποίο περιλαμβάνει εκτενείς και τεκμηριωμένες περιγραφές της βίαιης και συχνά σαδιστικής δράσης των εν λόγω σωμάτων. Οι σκληρές αυτές ιστορίες, που σε ορισμένες σελίδες κάνουν τον αναγνώστη να αποστρέφει το βλέμμα —τα ανηλεή βασανιστήρια, οι άθλιες συνθήκες κράτησης, τα μπλόκα, οι εκτελέσεις—, συνθέτουν το τελευταίο και πιο αιματηρό έτος της Κατοχής στην πρωτεύουσα. Αποτελούν, συγχρόνως, φόρο τιμής στα θύματα και παρέμβαση στην ιστοριογραφική συζήτηση γύρω από την έναρξη του ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου.

Προστιθέμενη στην ελληνική βιβλιογραφία για τη δεκαετία του 1940 η νέα έκδοση συμπληρώνει, παράλληλα, το συγγραφικό έργο του Χαραλαμπίδη, το οποίο εστιάζεται, με συνέπεια και συνέχεια, στην Αθήνα της Κατοχής και της Αντίστασης. Η άτυπη τριλογία, που συγκροτεί και μια ιστορία της πόλης, ξεκίνησε με τη μελέτη της εμπειρίας της Κατοχής, που έδινε έμφαση στη μαζική συμμετοχή των μικρασιατών προσφύγων στο αντιστασιακό κίνημα μέσα απ' τις γραμμές του ΕΑΜ, συνεχίστηκε με την ιστορία της μεγάλης σύγκρουσης του Δεκέμβρη του 1944 και ολοκληρώνεται με την ανατομία του κόσμου της συνεργασίας.⁶ Αποτελεί ερώτημα αν πράγματι η σειρά κλείνει εδώ. Το παράδειγμα του *Ελληνικού Αίματος* με το οποίο επέλεξα να ξεκινήσω το παρόν κείμενο, καταδεικνύει την ανάγκη για μια νέα εις βάθος μελέτη, εστιασμένη σε έναν ακόμα «κόσμο», εκείνο της μη ΕΑΜικής αθηναϊκής αντίστασης —πολυσυλλεκτικό, ρευστό, διακριτό και εξίσου σημαντικό για την κατανόηση της περιόδου, των αλληλένδετων εμπειριών και των τάσεων που τη συνθέτουν.

Οι δωσίλογοι αποτελούν μια τεκμηριωμένη ιστορική μελέτη βασισμένη στην επίμονη και εξαντλητική έρευνα του συγγραφέα τους σε πρακτικά δικαστηρίων, ανακριτικό υλικό, ληξιαρχικές πράξεις θανάτου, σε βρετανικά αρχεία, στο κλει-

5. Εφημ. *Ελευθερία*, 20 Οκτωβρίου 1945.

6. Μενέλαος Χαραλαμπίδης, *Η εμπειρία της Κατοχής και της Αντίστασης στην Αθήνα*, Αθήνα, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2012· *Δεκεμβριανά 1944. Η μάχη της Αθήνας*, Αθήνα, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2014.

στό ακόμα κατοχικό αρχείο του Υπουργείου Εσωτερικών, πηγές που κάθε άλλο παρά εύκολες είναι στην πρόσβαση και τη διαχείριση. Το ειδικό σημείωμα που περιλαμβάνεται στην έκδοση, με τίτλο «Θεσμική λήθη και ιστορική έρευνα», είναι αποκαλυπτικό και εξαιρετικά χρήσιμο. Την ίδια στιγμή, το βιβλίο εξελίχθηκε γρήγορα σε εκδοτική επιτυχία. Το γεγονός αυτό δεν οφείλεται μόνο στο θέμα και την αξία του γραπτού, αλλά σε μεγάλο βαθμό, στο προφίλ του ίδιου του συγγραφέα, ο οποίος εδώ και χρόνια λειτουργεί τόσο ως ερευνητής όσο και ως «δημόσιος ιστορικός». Ο δημόσιος χώρος, η πόλη, οι δρόμοι και οι γειτονιές της δεν είναι μόνο ο τόπος στον οποίο επικεντρώνεται η έρευνά του αλλά και το πεδίο στο οποίο χαρτογραφεί διαδρομές και σημεία ενδιαφέροντος, αναδεικνύει γνωστές και άγνωστες ιστορίες, μεταδίδει και συζητάει τα ευρήματά του με ευρύτερα κοινά, μέσα από τους ιστορικούς περιπάτους ή παλιότερα με το «Η Αθήνα ελεύθερη», τις ετήσιες δημόσιες εκδηλώσεις για την επέτειο της απελευθέρωσης της πρωτεύουσας. Η πρακτική αυτή συμβάλλει στην επικοινωνία της σύγχρονης ιστορικής έρευνας και τη διαμόρφωση της ιστορικής κουλτούρας. Παράλληλα, ανατροφοδοτεί με δυναμικό τρόπο τον ίδιο τον ιστορικό και τη συγκρότησή του, γεγονός που αποτυπώνεται στα γραπτά και αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι τόσο των προηγούμενων όσο και του νέου του βιβλίου.

ΜΑΝΟΣ ΑΥΓΕΡΙΔΗΣ

Πέτρος Φύτρος, *Ελληνική Πολιτεία 1941-42. Το κράτος υπό ξένη κατοχή*, πρόλογος Προκόπης Παπασπράτης, Αθήνα, Εκτός Γραμμής, 2023, 272 σ.

Το βιβλίο του Πέτρου Φύτρου αποτελεί επεξεργασμένη και εμπλουτισμένη μορφή της μεταπτυχιακής διπλωματικής του εργασίας στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου. Η μελέτη εντάσσεται στην εκτενή βιβλιογραφία για τη δεκαετία του 1940, η οποία αναπτύχθηκε ιδιαίτερα τις προηγούμενες δεκαετίες και συνεχίζει να διατηρεί σημαντική θέση στην ελληνική ιστοριογραφική παραγωγή. Αφορμή για το θέμα, όπως αναφέρει ο συγγραφέας, υπήρξε ο λιμός της περιόδου της Κατοχής, ο οποίος αποτελεί κεντρικό άξονα της μελέτης. Τα χρονικά της όρια αντιστοιχούν στην πρώτη κατοχική κυβέρνηση του στρατηγού Γεώργιου Τσολάκογλου, η οποία ανέλαβε και την αντιμετώπιση της επισιτιστικής κρίσης. Το αντικείμενο της μελέτης συσχετίζεται επίσης με τις διεργασίες συγκρότησης της αντίστασης τα πρώτα χρόνια της Κατοχής (σ. 27), το οποίο αποτελεί εξίσου βασικό ερευνητικό ερώτημα. Η μελέτη εστιάζει στο νομοθετικό έργο της πρώτης κατοχικής κυβέρνησης, ένα πεδίο το οποίο δεν έχει διερευνηθεί ιστοριογραφικά. Η μελέτη των ΦΕΚ αποτέλεσαν την αρχειακή πρώτη ύλη για τον συγγραφέα, προκειμέ-